

ΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Α.ΔΙ.Π.

ΑΡΧΗ ΔΙΑΣΦΑΛΙΣΗΣ ΚΑΙ
ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ
ΣΤΗΝ ΑΝΩΤΑΤΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

HELLENIC REPUBLIC

H.Q.A.

HELLENIC QUALITY ASSURANCE AND
ACCREDITATION AGENCY

EXTERNAL EVALUATION REPORT

DEPARTMENT OF THEOLOGY

UNIVERSITY OF ATHENS (FACULTY OF THEOLOGY)

European Union
European Social Fund

OPERATIONAL PROGRAMME
EDUCATION AND LIFELONG LEARNING
investing in knowledge society
MINISTRY OF EDUCATION & RELIGIOUS AFFAIRS, CULTURE & SPORTS
MANAGING AUTHORITY

Co-financed by Greece and the European Union

NSRF
2007-2013
programme for development
EUROPEAN SOCIAL FUND

TABLE OF CONTENTS

The External Evaluation Committee

Introduction

I. The External Evaluation Procedure

- Brief account of documents examined, of the Site Visit, meetings and facilities visited.

II. The Internal Evaluation Procedure

- Comments on the quality and completeness of the documentation provided and on the overall acceptance of and participation in the Quality Assurance procedures by the Department

A. Curriculum

APPROACH

- Goals and objectives of the Curriculum, structure and content, intended learning outcomes.

IMPLEMENTATION

- Rationality, functionality, effectiveness of the Curriculum.

RESULTS

- Maximizing success and dealing with potential inhibiting factors.

IMPROVEMENT

- Planned improvements.

B. Teaching

APPROACH:

- Pedagogic policy and methodology, means and resources.

IMPLEMENTATION

- Quality and evaluation of teaching procedures, teaching materials and resources, mobility.

RESULTS

- Efficacy of teaching, understanding of positive or negative results.

IMPROVEMENT

- Proposed methods for improvement.

C. Research

APPROACH

- Research policy and main objectives.

IMPLEMENTATION

- Research promotion and assessment, quality of support and infrastructure.

RESULTS

- Research projects and collaborations, scientific publications and applied results.

IMPROVEMENT

- Proposed initiatives aiming at improvement.

D. All Other Services

APPROACH

- Quality and effectiveness of services provided by the Department.

IMPLEMENTATION

- Organization and infrastructure of the Department's administration (e.g. secretariat of the Department).

RESULTS

- Adequateness and functionality of administrative and other services.

IMPROVEMENTS

- Proposed initiatives aiming at improvement.

Collaboration with social, cultural and production organizations**E. Strategic Planning, Perspectives for Improvement and Dealing with Potential Inhibiting Factors**

- Short-, medium- and long-term goals and plans of action proposed by the Department.

F. Final Conclusions and recommendations of the EEC on:

- The development and present situation of the Department, good practices and weaknesses identified through the External Evaluation process, recommendations for improvement.

External Evaluation Committee

The Committee responsible for the External Evaluation of the Department of Social Theology of the University of Athens consisted of the following five (5) expert evaluators drawn from the Registry constituted by the HQAA in accordance with Law 3374/2005:

- 1. Professor Vasilios Makrides (President-Coordinator)**
(Title) (Name and Surname)

University of Erfurt, Germany
(Institution of origin)

- 2. Professor Konstantinos Nikolakopoulos**
(Title) (Name and Surname)

University of Munich, Germany
(Institution of origin)

- 3. Professor Demetrios J. Constantelos**
(Title) (Name and Surname)

Stockton College, New Jersey, USA
(Institution of origin)

N.B. The structure of the “Template” proposed for the External Evaluation Report mirrors the requirements of Law 3374/2005 and corresponds overall to the structure of the Internal Evaluation Report submitted by the Department.

The length of text in each box is free. Questions included in each box are not exclusive nor should they always be answered separately; they are meant to provide a general outline of matters that should be addressed by the Committee when formulating its comments.

Introduction

I. The External Evaluation Procedure

- Dates and brief account of the site visit

Οι συναντήσεις έγιναν στις 21/22 Νοεμβρίου 2013 στους χώρους της ΑΔΠΙ

- Whom did the Committee meet?

Συναντήσαμε τον Κοσμήτορα της Θεολογικής Σχολής (καθ. Μάριο Μπέγζο), την Πρόεδρο του Τμήματος Θεολογίας και διευθύντρια του Ερμηνευτικού Τομέα (καθ. Βελουδία Σιδέρη-Παπαδοπούλου), τον αναπληρωτή πρόεδρο του Τμήματος (καθ. Κωνσταντίνο Δεληκωνσταντή), τα περισσότερα μέλη ΔΕΠ του Τμήματος, τους εκλεγμένους αντιπροσώπους των προπτυχιακών και μεταπτυχιακών φοιτητών, καθώς και εκπροσώπους της ΜΟΔΠΠ του ΕΚΠΑ.

- List of Reports, documents, other data examined by the Committee.

Εξετάσαμε τον Οδηγό Σπουδών του Τμήματος Θεολογίας, την Έκθεση Εσωτερικής Αξιολόγησης (2010-11) μαζί με το Συμπληρωματικό Υπόμνημα (2010-11), τα οποία δύο τελευταία είναι απολύτως ταυτόσημα, τη Γενική Αξιολόγηση του Τμήματος (2004-2009) και πολλές άλλες πληροφορίες (π.χ. απογραφικά δελτία μελών ΔΕΠ). Ελάβαμε επίσης υπ' όψιν μας και διάφορα στοιχεία από την επίσημη ιστοσελίδα του Τμήματος.

- Groups of teaching and administrative staff and students interviewed

Συνομιλήσαμε με τον Κοσμήτορα της Σχολής, την Πρόεδρο του Τμήματος, τους Διευθυντές τομέων, με μέλη ΔΕΠ όλων των βαθμίδων, με τέσσερις εκπροσώπους των προπτυχιακών και 2 εκπροσώπους των μεταπτυχιακών φοιτητών σε διαφορετικές συναντήσεις. Λόγω απεργίας και καταλήψεων δεν κατέστη δυνατή η συνάντηση με εκπροσώπους των διοικητικών υπαλλήλων.

- Facilities visited by the External Evaluation Committee

Λόγω της απεργίας των διοικητικών υπαλλήλων και των καταλήψεων που επακολούθησαν δεν κατέστη δυνατή η επίσκεψη των κτιριακών εγκαταστάσεων του Τμήματος. Ελάβαμε πολλές επιπλέον πληροφορίες από τον Κοσμήτορα σχετικά με την ίδρυση και λειτουργία νέων χώρων στο κτίριο της Θεολογικής Σχολής (π.χ. Μουσείου Θεολογικής Σχολής, Ιστορικού Αρχείου, Φωτογραφικού Αρχείου, αθλητικού χώρου) κατά την περίοδο της κοσμητείας του, αλλά δεν κατέστη δυνατή η επίσκεψή τους με αυτοψία για τους ανωτέρω λόγους.

II. The Internal Evaluation Procedure

Please comment on:

- Appropriateness of sources and documentation used

Τόσο ο Οδηγός Σπουδών του Τμήματος όσο και η Γενική Αξιολόγηση μαζί με την Έκθεση Εσωτερικής Αξιολόγησης ήταν κατάλληλα, βοηθητικά και διαφωτιστικά για το Τμήμα Θεολογίας, τη δομή του, τους σκοπούς του και τις δραστηριότητες του.

- Quality and completeness of evidence reviewed and provided

Τα παραπάνω στοιχεία, τα οποία είχαμε στη διάθεσή μας δια μέσου ηλεκτρονικής πρόσβασης από την ΑΔΙΠ, παρείχαν πληροφορίες μέχρι και τα έτη 2010-11, αλλά κατέστη δυνατή η συμπλήρωση των πλέον προσφάτων στοιχείων ως ένα βαθμό από τις συζητήσεις κατά την εξωτερική αξιολόγηση του Τμήματος και τις πληροφορίες από την επίσημη ιστοσελίδα του.

- To what extent have the objectives of the internal evaluation process been met by the Department?

Η απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι θετική σε μεγάλο βαθμό, δεδομένου ότι οι σχετικές εκθέσεις προσφέρουν τα βασικά απαιτούμενα και αναγκαία στοιχεία. Εν τούτοις, υπάρχουν ορισμένες κατηγορίες, στις οποίες θα μπορούσαν να αναφέρονται περισσότερες πληροφορίες (π.χ. σε ορισμένους πίνακες) ή να γίνεται εκτενέστερη ανάπτυξη κάποιων θεμάτων, όπως η μελλοντική στρατηγική του Τμήματος.

A. Curriculum

To be filled separately for each undergraduate, graduate and doctoral programme.

APPROACH

- What are the goals and objectives of the Curriculum? What is the plan for achieving them?
- How were the objectives decided? Which factors were taken into account? Were they set against appropriate standards? Did the unit consult other stakeholders?
- Is the curriculum consistent with the objectives of the Curriculum and the requirements of the society?
- How was the curriculum decided? Were all constituents of the Department, including students and other stakeholders, consulted?
- Has the unit set a procedure for the revision of the curriculum?

Το Πρόγραμμα Σπουδών του Τμήματος, τόσο των προπτυχιακών όσο και των μεταπτυχιακών και διδακτορικών σπουδών, αποβλέπει κυρίως στην σπουδή και εξουκείωση των φοιτητών με την Ορθόδοξη θεολογία συνολικά σε διορθόδοξο, διαχριστιανικό και διαθρησκευτικό επίπεδο καθώς και σε διάλογο με άλλες επιστήμες. Η δόμηση του Προγράμματος Σπουδών γίνεται σε 4 βασικούς τομείς, δηλαδή στον ερμηνευτικό, στον ιστορικό, στον συστηματικό και στον τομέα Πατερικών Σπουδών, Ιστορίας Δογμάτων και Συμβολικής. Η ανωτέρω διάκριση αντιστοιχεί εν πολλοίς στα διεθνή δεδομένα στον ευρύτερο θεολογικό επιστημονικό χώρο. Το εν λόγω Πρόγραμμα Σπουδών κρίνεται σε γενικές γραμμές πλούσιο, ικανοποιητικό, επαρκές και αντιπροσωπευτικό του χαρακτήρα του Τμήματος, αν και οι φοιτητές έκαναν λόγο για κάποιες ασάφειες ειδικά στο πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών (π.χ. σχετικά με τις μεταπτυχιακές εργασίες). Δεν πρέπει να λησμονείται επίσης ότι η Θεολογική Σχολή Αθηνών γενικά υπάρχει από την ίδρυση του ΕΚΠΑ το 1837 και ανήκει στις παλαιότερες Ορθόδοξες Θεολογικές Σχολές παγκοσμίως, η δε συνολική προσφορά της στον Ορθόδοξο κόσμο και πέραν αυτού είναι ανεκτίμητη.

Το ανωτέρω Πρόγραμμα Σπουδών δεν περιλαμβάνει ονομαστικά τον τομέα της Πρακτικής Θεολογίας, ο οποίος de jure έχει περιέλθει στις αρμοδιότητες του άλλου Τμήματος στη Σχολή, δηλαδή αυτού της Κοινωνικής Θεολογίας. Παραδόξως, υπάρχουν όμως πλείστα όσα διδασκόμενα μαθήματα (π.χ. ψυχολογία, κοινωνιολογία, λειτουργική, ηθική, ομιλητική, κανονικό δίκαιο, θρησκευσιολογία) μαζί με αντίστοιχες πρακτικές ασκήσεις, τα οποία θα μπορούσαν κάλλιστα να θεωρηθούν ότι ανήκουν στο χώρο της Πρακτικής Θεολογίας και τα οποία διδάσκονται εν πολλοίς και στο άλλο Τμήμα, έστω και σε διαφορετικό τομέα και πλαίσιο. Τα μαθήματα αυτά στο Τμήμα Θεολογίας διδάσκονται κυρίως στον ιστορικό και στον συστηματικό τομέα. Αυτό οδηγεί σε πολλές επικαλύψεις και επαναλήψεις μαθημάτων μεταξύ των δύο Τμημάτων, των οποίων ο διαχωρισμός δεν είναι απολύτως σαφής, ευκρινής και σε τελική ανάλυση πειστικός. Βεβαίως, το Τμήμα Θεολογίας παρουσιάζει γενικώς μεγαλύτερη ευρύτητα και πληρότητα γνωστικών θεολογικών αντικειμένων από ότι το άλλο τμήμα, εν τούτοις θα έπρεπε τα δύο Τμήματα αυτά να οριοθετήσουν με ευκρινέστερο τρόπο τον ιδιάζοντα χαρακτήρα τους, τις αρμοδιότητές τους και τους σκοπούς αντίστοιχα, ώστε να δικαιολογείται πλήρως η παράλληλη ύπαρξη δύο ξεχωριστών και ισότιμων τμημάτων μέσα στην ίδια Θεολογική Σχολή.

Χαρακτηριστικό δε του σχετικού υπάρχοντος προβλήματος είναι ότι το Τμήμα Θεολογίας αυτό καθαυτό στην Έκθεση Εσωτερικής Αξιολόγησής του (2010-11) αναφέρει απεριφραστα ως ένα εκ των σκοπών του την περαιτέρω ανάπτυξη των γνωστικών αντικειμένων που «*σχετίζονται με πρακτικές εφαρμογές της θεολογίας, ώστε οι απόφοιτοι να μπορούν να ανταποκριθούν και στο κοινωνικό και προνοιακό έργο της Εκκλησίας.*» Επίσης, μία περαιτέρω επικάλυψη αφορά στην επιδίωξη δημιουργίας εργαστηρίων «*πρακτικής άσκησης*» για τους φοιτητές, η οποία αναφέρεται επίσης καθαρά στην ανωτέρω Έκθεση. Τα λίγα αυτά ενδεικτικά στοιχεία δείχνουν ότι είναι απολύτως αναγκαίος ο σαφέστερος διαχωρισμός των δύο τμημάτων και ο αντίστοιχος αναπροσανατολισμός τους. Πρέπει να ομολογηθεί, τέλος, ότι στις Θεολογικές Σχολές του εξωτερικού ένας παρόμοιος εσωτερικός διαχωρισμός και δή με την παραπάνω μορφή των δύο Τμημάτων δεν συνηθίζεται.

IMPLEMENTATION

- How effectively is the Department's goal implemented by the curriculum?
- How does the curriculum compare with appropriate, universally accepted standards for the specific area of study?
- Is the structure of the curriculum rational and clearly articulated?
- Is the curriculum coherent and functional?
- Is the material for each course appropriate and the time offered sufficient?
- Does the Department have the necessary resources and appropriately qualified and trained staff to implement the curriculum?

Το Πρόγραμμα Σπουδών του Τμήματος κρίνεται γενικά πλούσιο, επαρκές και καλύπτει ικανοποιητικά τις ανάγκες πλήρων θεολογικών σπουδών, με παράλληλη έμφαση σε θέματα μεθοδολογίας (δια μέσου των *Instrumenta Studiorum*), παιδαγωγικής και εκμάθησης αρχαίων γλωσσών για τη μελέτη των πηγών. Προσφέρονται μάλιστα ορισμένα ιδιαίτερα μαθήματα σε κάποιους τομείς, όπως για τον Ιουδαϊκό μυστικισμό και το Ταλμούδ, τα οποία δεν διδάσκονται σε πανεπιστημιακό επίπεδο αλλού στην Ελλάδα. Εν τούτοις, το Πρόγραμμα Σπουδών θα μπορούσε να εμπλουτισθεί και να βελτιωθεί περαιτέρω με την προσθήκη ορισμένων επικαίρων μαθημάτων, όπως τον διάλογο της θεολογίας με φυσικές-θετικές και άλλες μη θεολογικές επιστήμες ή την περαιτέρω μελέτη εξωχριστιανικών θρησκειών. Θα μπορούσαν επίσης να διοργανώνονται ειδικές εκπαιδευτικές εκδρομές στην Ελλάδα και στο εξωτερικό σε σχέση με τον ευρύτερο χώρο της θεολογίας. Το Τμήμα έχει επαρκές και κατάλληλο προσωπικό ΔΕΠ για τη διδασκαλία στο ανωτέρω Πρόγραμμα Σπουδών, αν και πάλι η ανάγκη επιπλέον προσλήψεων για τη διδασκαλία περαιτέρω γνωστικών αντικειμένων κρίνεται επιθυμητή.

RESULTS

- How well is the implementation achieving the Department's predefined goals and objectives?
- If not, why is it so? How is this problem dealt with?
- Does the Department understand why and how it achieved or failed to achieve these results?

Τα αποτελέσματα της μέχρι τούδε εξέλιξης του Τμήματος και της εφαρμογής του ανωτέρου Προγράμματος Σπουδών μπορούν να χαρακτηρισθούν ως ικανοποιητικά και επιτυχή σε γενικές γραμμές.

IMPROVEMENT

- Does the Department know how the Curriculum should be improved?
- Which improvements does the Department plan to introduce?

Το Τμήμα στις σχετικές Εκθέσεις του έχει μεν αντίληψη ορισμένων ελλείψεων και έχει κάνει βελτιωτικούς προγραμματισμούς, όπως φάνηκε κατά τις προσωπικές μας συναντήσεις με τα μέλη του. Από την άλλη πλευρά, η εντύπωσή μας ότι δίνει έμφαση περισσότερο στις εξωτερικές συνθήκες λειτουργίας του και στα συναφή προβλήματα που επηρεάζονται από διάφορους εξωγενείς κυρίως παράγοντες. Επομένως, δεν φαίνεται να αυτοστοχάζεται αρκετά και δὴ με κριτικό πνεύμα πάνω στις συνολικότερες πνευματικές του προϋποθέσεις και επιστημονικές του στοχεύσεις, πράγμα το οποίο κατά τη γνώμη μας θα έπρεπε να συμβαίνει κατά καιρούς για την ανανέωση και επικαιροποίηση του όλου Προγράμματος Σπουδών και της θεολογικής επιστήμης γενικότερα. Τέλος, η επανεργοποίηση του θεσμού του Πανεπιστημιακού Εφημερίου της Καπνικαρέας, ο οποίος υφίστατο ως νομοθετημένη θέση, καθώς και η περάτωση του πανεπιστημιακού ναού στο χώρο της Θεολογικής Σχολής κρίνονται επιτακτικές, δοθείσης της στενής σχέσης τους με θέματα Ορθόδοξη Λατρεία και αγωγή.

B. Teaching

APPROACH:

Does the Department have a defined pedagogic policy with regard to teaching approach and methodology?

Please comment on :

- Teaching methods used
- Teaching staff/ student ratio
- Teacher/student collaboration
- Adequacy of means and resources
- Use of information technologies
- Examination system

Το διδακτικό πρόγραμμα βασίζεται κυρίως σε παραδόσεις σε μεγάλα ακροατήρια φοιτητών και δεν υπάρχει συνήθως η έννοια του σεμιναρίου και φροντιστηρίου σε περιορισμένο κύκλο φοιτητών, πράγμα εν πολλοίς αδύνατο λόγω του μεγάλου αριθμού των εγγεγραμμένων φοιτητών συνολικά (πάνω από 4000). Στο μεταπτυχιακό και διδακτορικό επίπεδο αυτό είναι δυνατό σε μεγαλύτερο βαθμό και πραγματοποιείται. Η αναλογία διδακτικού προσωπικού και φοιτητών είναι βασικά δυσανάλογη. Τα μέλη ΔΕΠ αναγκάζονται να υπερβούν κατά πολύ τις προβλεπόμενες από τον νόμο εβδομαδιαίες ώρες διδασκαλίας και αυτό επιβαρύνει προφανώς τις άλλες δραστηριότητές τους (π.χ. ερευνητικές). Εν τούτοις, οι σχέσεις τους με τους φοιτητές είναι καλές και ικανοποιητικές (σύμφωνα επίσης με τα στοιχεία που μας έδωσαν οι εκπρόσωποι των φοιτητών, οι οποίοι τόνισαν γενικά το φιλότιμο των διδασκόντων στο Τμήμα). Υπάρχουν βεβαίως σοβαρότατες ελλείψεις υλικοτεχνικής υποδομής και νέων πληροφοριακών συστημάτων, θέμα στο οποίο θα αναφερθούμε εκτενέστερα στη συνέχεια. Ο τρόπος εξετάσεων ποικίλλει ανάλογα με τον διδάσκοντα και τον αριθμό των εξεταστέων φοιτητών, οι δε συνθήκες εξετάσεων είναι σε πολλές περιπτώσεις αρκετά δυσχερείς (π.χ. λόγω έλλειψης επιτηρητών στις γραπτές

εξετάσεις, ενώ τις επιτηρήσεις αναλαμβάνουν αυτοβούλως και κατά περίπτωση μεταπτυχιακοί φοιτητές). Σε μεταπτυχιακό και διδακτορικό επίπεδο η διδασκαλία και η επίβλεψη των φοιτητών γίνονται σαφώς με συστηματικότερο τρόπο και κρίνονται ως ικανοποιητικές.

IMPLEMENTATION

Please comment on:

- Quality of teaching procedures
- Quality and adequacy of teaching materials and resources.
- Quality of course material. Is it brought up to date?
- Linking of research with teaching
- Mobility of academic staff and students
- Evaluation by the students of (a) the teaching and (b) the course content and study material/resources

Γενικώς η διδασκαλία στο Τμήμα συνδέεται με την ειδικότερη έρευνα και τα ενδιαφέροντα του εκάστοτε διδάσκοντος και διατηρεί έναν επίκαιρο χαρακτήρα, ο οποίος γίνεται προσπάθεια να αναπροσαρμοσθεί σε κάποιο βαθμό ανάλογα με τις κοινωνικές εξελίξεις. Απο τη σκοπιά αυτή, το Τμήμα επιτελεί ουσιαστικό και σημαντικό έργο στο χώρο της Ορθόδοξης Θεολογίας, ειδικά για την εκπαίδευση των μελλοντικών θεολόγων και της αντίστοιχης έρευνας. Υπάρχουν επίσης δυνατότητες ηλεκτρονικής ανάρτησης παραδόσεων και άλλων πληροφοριών για τη χρήση των φοιτητών μέσω e-class ή μεμονωμένων ιστοικών τόπων (blogs) μερικών διδασκόντων ή άλλων σχετικών συνεργασιών με ιδρύματα του εξωτερικού (π.χ. με το Πανεπιστήμιο Yale). Εν τούτοις, το όλο πλαίσιο παρουσιάζει ελλείψεις και χρήζει περαιτέρω συστηματοποίησης (τουλάχιστον κατά τη μαρτυρία των φοιτητών). Υπάρχουν και άλλες δυνατότητες διδασκαλίας, όπως το Μουσείο Βιβλικών Σπουδών, το Κέντρο Σιναϊτικών Μελετών και η αίθουσα οπτικοακουστικών μέσων, οι οποίες συμβάλλουν σημαντικά στη βελτίωση της προσφερόμενης διδασκαλίας και της διεξαγομένης επιστημονικής έρευνας. Υπάρχει διατμηματική συνεργασία μέσα στη Θεολογική Σχολή με την έκδοση κοινής Επιστημονικής Επετηρίδος καθώς και στο επίπεδο σπουδών, αν και κατά τους φοιτητές αυτή θα έπρεπε να ενισχυθεί. Υπάρχουν επίσης συνεργασίες σε κάποιο βαθμό με άλλα πανεπιστημιακά Τμήματα εκτός της Θεολογικής Σχολής, αλλά και πάλι χρειάζονται εδώ βελτιώσεις, δεδομένου ότι το εν λόγω Τμήμα αποσκοπεί, μεταξύ άλλων, και στο γενικότερο διάλογο με τις μη θεολογικές επιστήμες. Σύμφωνα με τους εκπροσώπους των φοιτητών, γίνεται τακτική αξιολόγηση των διδασκόντων και των μαθημάτων τους, η οποία είναι συνήθως ικανοποιητική.

RESULTS

Please comment on:

- Efficacy of teaching.
- Discrepancies in the success/failure percentage between courses and how they are justified.
- Differences between students in (a) the time to graduation, and (b) final degree grades.
- Whether the Department understands the reasons of such positive or negative results?

Σύμφωνα με τη μαρτυρία των φοιτητών, η διδασκαλία στο Τμήμα είναι γενικά ικανοποιητική και έχει θετικά αποτελέσματα σε όλα τα επίπεδα, τόσο στο προπτυχιακό όσο και στο μεταπτυχιακό. Αναφέρθηκε ότι σε μερικά μαθήματα δεν δίδεται αρκετή βιβλιογραφία από τους διδάσκοντες, αλλά αυτό είναι σίγουρα κάτι που μπορεί να διορθωθεί. Ιδιαίτερα τονίστηκε ότι πολλοί εισαγόμενοι αρχικά στο Τμήμα δεν είχαν αυτό ως πρώτη τους επιλογή. Εν τούτοις, κατά τη διάρκεια των σπουδών τους επηρεάστηκαν θετικά και εν πολλοίς δεν μετανιώσαν για το ότι βρέθηκαν στο Τμήμα αυτό και ήλθαν σε ουσιαστική επαφή με την Ορθόδοξη Θεολογία. Αυτό καταγράφεται προφανώς στα θετικά στοιχεία της υφιστάμενης διδασκαλίας στο Τμήμα και της γενικότερης επίδρασής σου. Βεβαίως, η εντύπωσή μας είναι ότι πάλι υπάρχουν ορισμένα θέματα που σχετίζονται με τη διδασκαλία γενικότερα, τα οποία θα έπρεπε να βελτιωθούν, κυρίως δε σε αναφορά με τον επιτυχέστερο διαχωρισμό του Τμήματος Θεολογίας από αυτό της Κοινωνικής Θεολογίας.

IMPROVEMENT

- Does the Department propose methods and ways for improvement?
- What initiatives does it take in this direction?

Από την Εσωτερική Έκθεση Αξιολόγησης δεν προκύπτει ότι το Τμήμα αποσκοπεί στην ουσιαστική μεταρρύθμιση των κατευθύνσεων σπουδών και του περιεχομένου της διδασκαλίας. Από τις συζητήσεις μας κατά την εξωτερική αξιολόγηση αποκομίσαμε την εντύπωση ότι το Τμήμα έχει προγραμματίσει κάποιες αλλαγές και βελτιώσεις, όπως στον τομέα της διδασκαλίας με ηλεκτρονικά μέσα ή στη δημιουργία ξενόγλωσσων ΠΜΣ και προγραμμάτων σπουδών εξ αποστάσεως, οι οποίες προς το παρόν δεν προχωρούν λόγω γραφειοκρατικών αγκυλώσεων και θεσμικών προβλημάτων. Επίσης, προβλέπεται η επέκταση των συνεργασιών και ανταλλαγών του Τμήματος με ανάλογα ιδρύματα του εξωτερικού (είτε στα πλαίσια του προγράμματος ERASMUS είτε με ειδικές διαπανεπιστημιακές συμφωνίες με ιδρύματα του εξωτερικού), ένας χώρος στον οποίο το Τμήμα έχει ήδη πολύ καλή παρουσία και δράση. Όλα αυτά θα μπορούσαν βεβαίως να εξελιχθούν κατά τη γνώμη μας ακόμη περαιτέρω, για παράδειγμα με τη δημιουργία κάποιου ειδικού προγράμματος μαθημάτων για ηλικιωμένους (ενδεχομένως επι πληρωμή).

C. Research

For each particular matter, please distinguish between under- and post-graduate level, if necessary.

APPROACH

- What is the Department's policy and main objective in research?
- Has the Department set internal standards for assessing research?

Ο χώρος αυτός καλύπτεται βασικά από την ατομική έρευνα των διδασκόντων στο Τμήμα και των επιστημονικών τους δημοσιεύσεων, η οποία, όπως φαίνεται από την εργογραφία των μελών του συνολικά, είναι αρκούντως ικανοποιητική, ποικίλλει και καλύπτει τους τομείς ενδιαφερόντων τους, παρουσιάζει δε εν πολλοίς την αναγκαία εξωστρέφεια και έχει καθαρά διεθνή χαρακτήρα. Υπάρχουν εσωτερικά κριτήρια αξιολόγησης της εν λόγω έρευνας, τα οποία χρησιμοποιούνται ανάλογα. Πολλά μέλη ΔΕΠ συμμετέχουν σε διεθνείς επιστημονικούς και εκκλησιαστικούς οργανισμούς και επιτροπές, με τον τρόπο δε αυτό συμβάλλουν στην διεθνή αναγνώριση του Τμήματος, η οποία πρέπει να θεωρηθεί δεδομένη και η οποία αποτελεί βασικό πλεονέκτημα προβολής της σύγχρονης ελληνικής θεολογικής επιστήμης.

IMPLEMENTATION

- How does the Department promote and support research?
- Quality and adequacy of research infrastructure and support.
- Scientific publications.
- Research projects.
- Research collaborations.

Οι γενικότερες ερευνητικές δραστηριότητες του Τμήματος δεν εντάσσονται σε ευρύτερους και συνολικότερους προγραμματισμούς του αναφορικά με μεγαλύτερα ερευνητικά προγράμματα, τα οποία θα ήταν δυνατά, μεταξύ άλλων δε σε συνεργασία με άλλα τμήματα του ΕΚΠΑ ή και διεθνώς. Δεν υπάρχει κάποια συστηματική πολιτική στον τομέα αυτό και τα μεγάλα ερευνητικά προγράμματα ελλείπουν για διάφορους λόγους· για παράδειγμα, λόγω έλλειψης οικονομικών πόρων, αλλά και διοικητικής υποστήριξης. Το όλο πλαίσιο υπαγορεύεται και από τις ειδικές συνθήκες έρευνας στην Ελλάδα γενικότερα στο χώρο των ανθρωπιστικών επιστημών, το οποίο χρήζει σημαντικής αλλαγής και ουσιαστικής βελτίωσης. Θα μπορούσε να θεσπισθεί, για παράδειγμα, ένα διδακτορικό πρόγραμμα πάνω σε ένα ευρύτερο θεματικό πλαίσιο με έναν συγκεκριμένο αριθμό διδασκτόρων, οι οποίοι θα εκπονούσαν διδακτορικές διατριβές σε ειδικά θέματα μέσα στο πλαίσιο αυτό και θα ακολουθούσαν ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα σπουδών (κατά το πρότυπο των γερμανικών Graduiertenkollegs) – για να αναφέρουμε ένα συγκεκριμένο παράδειγμα.

RESULTS

- How successfully were the Department's research objectives implemented?
- Scientific publications.
- Research projects.
- Research collaborations.
- Efficacy of research work. Applied results. Patents etc.
- Is the Department's research acknowledged and visible outside the Department?
Rewards and awards.

Με τον τρόπο με τον οποίο κατανοείται προς το παρόν η έρευνα στο εν λόγω Τμήμα, αυτή κρίνεται ικανοποιητική, σε ατομικό δε επίπεδο είναι πολλές φορές πολύ υψηλού επιπέδου και χαίρει διεθνούς αναγνώρισης. Αυτό αποτελεί πολύ καλή αφηρητική βάση για το Τμήμα και πιστώνεται στα υπέρ του, εν τούτοις υπάρχουν οι δυνατότητες περαιτέρω εξέλιξης και βελτίωσης της συνολικής ερευνητικής παραγωγής στο Τμήμα με βάση τα όσα προαναφέρθηκαν. Ειδικότερα στην Έκθεση Εσωτερικής Αξιολόγησης καταβάλλεται προσπάθεια να διαχωρισθεί η έρευνα σύμφωνα με ποιοτικά και ποσοτικά κριτήρια· για παράδειγμα, η έρευνα στις ανθρωπιστικές επιστήμες σε αντιδιαστολή με την έρευνα στις φυσικές-θετικές επιστήμες, πράγμα το οποίο φαίνεται καθαρά στο επίπεδο της αντίστοιχης χρηματοδότησης που λαμβάνουν. Η διαφοροποίηση αυτή είναι σωστή και αναγκαία, εν τούτοις θα πρέπει σταδιακά να αποδεσμευθούν και οι ανθρωπιστικές επιστήμες, συμπεριλαμβανομένης και της θεολογίας, από το μοντέλλο της αυτοχρηματοδοτούμενης έρευνας και να επιδιώξουν αυτόνομα και δυναμικά την εξωτερική χρηματοδότηση των ερευνητικών τους προγραμμάτων, ασχέτως αν δεν θα φθάσουν ποτέ στο επίπεδο των φυσικών-θετικών επιστημών.

IMPROVEMENT

- Improvements in research proposed by the Department, if necessary.
- Initiatives in this direction undertaken by the Department.

Ένας βασικός τομέας στο οποίο θα μπορούσαν λοιπόν να γίνουν σημαντικές βελτιώσεις θα ήταν η επιδίωξη να υπάρξουν ευρύτερα ερευνητικά προγράμματα, κυρίως σε συνεργασία με άλλα πανεπιστημιακά Τμήματα ή Σχολές, τα οποία θα μπορούσαν να χρηματοδοτηθούν από εξωτερικούς φορείς (π.χ. την Ευρωπαϊκή Ένωση, διάφορα ιδιωτικά ιδρύματα ή φυσικά πρόσωπα). Βεβαίως, υπάρχουν οικονομικές ενισχύσεις συνεδρίων, εκδόσεων και φοιτητών μέσω υποτροφιών από διάφορους εξωτερικούς φορείς (π.χ. κληροδοτήματα) στο χώρο της θεολογίας, αλλά αυτά δεν ανήκουν τόσο στις περιπτώσεις στις οποίες αναφερόμαστε. Εδώ πρόκειται περισσότερο για τη συστηματική διασύνδεση με την έρευνα και τους σημαντικούς πόρους που διατίθενται προς αυτό τον σκοπό, όπως αυτό γίνεται διεθνώς, η οποία θα συνέβαλλε ουσιαστικά στην αναβάθμιση των ερευνητικών δυνατοτήτων του Τμήματος και μάλιστα στο επίπεδο των μεταπτυχιακών και διδακτορικών σπουδών, ενδεχομένως δε και διεθνώς. Βεβαίως, πρέπει να ομολογηθεί ότι αυτό δεν αφορά μόνο στο εν λόγω Τμήμα, αλλά αποτελεί γενικότερη έλλειψη στις ανθρωπιστικές σπουδές στην Ελλάδα, δεδομένου ότι ελλείπει η σχετική λογική δράσης και το ανάλογο διοικητικό υπόβαθρο και θεσμικό πλαίσιο, συνεπακολουθούμενο και από τις αντίστοιχες γραφειοκρατικές αγκυλώσεις. Αναφέρθηκε μάλιστα κατά τις συναντήσεις μας ότι σε μία περίπτωση η πανεπιστημιακή Σύγκλητος αρνήθηκε να εγκρίνει την απορρόφηση σημαντικής εξωτερικής χρηματοδότησης για την πραγματοποίηση ερευνητικών προγραμμάτων στο χώρο της Εβραϊκής Αρχαιολογίας για ανασκαφές στο Ισραήλ.

D. All Other Services

For each particular matter, please distinguish between under- and post-graduate level, if necessary.

APPROACH

- How does the Department view the various services provided to the members of the academic community (teaching staff, students).
- Does the Department have a policy to simplify administrative procedures? Are most procedures processed electronically?
- Does the Department have a policy to increase student presence on Campus?

Υπάρχουν μεγάλες ελλείψεις σε θέματα υποστήριξης της ακαδημαϊκής κοινότητας γενικότερα στο Τμήμα, τόσο του διδακτικού προσωπικού όσο και των φοιτητών. Αυτό οφείλεται πάλι κυρίως σε παραδοσιακές γραφειοκρατικές αγκυλώσεις και καθυστερήσεις. Η ηλεκτρονική διεκπεραίωση υποθέσεων που αφορούν στο Τμήμα υφίσταται μεν, αλλά είναι περιορισμένη και φυσικά χρήζει περαιτέρω βελτίωσης. Δεν υπάρχει επίσης συστηματική προοπτική για την δημιουργία κινήτρων ως προς την αύξηση της παρουσίας των φοιτητών στον πανεπιστημιακό χώρο.

IMPLEMENTATION

- Organization and infrastructure of the Department's administration (e.g. secretariat of the Department).
- Form and function of academic services and infrastructure for students (e.g. library, PCs and free internet access, student counseling, athletic- cultural activity etc.).

Οι παρατηρούμενες ελλείψεις είναι πάμπολλες και εν πολλοίς δίνουν τραγική εικόνα της όλης κατάστασης, όπως φαίνεται τόσο από τις μαρτυρίες των διδασκόντων όσο και των φοιτητών. Η γραμματειακή υποστήριξη του Τμήματος συνολικά είναι περιορισμένη με αποτέλεσμα να εμφανίζονται ποικίλα προβλήματα και να διεκπεραιώνονται πολλά ζητήματα από τους ίδιους τους διδάσκοντες με προσωπικό κόστος. Η Βιβλιοθήκη της Θεολογικής Σχολής γενικά, παρότι πλούσια, παρουσιάζει τεράστιες ελλείψεις στον τομέα της απόκτησης νέων εκδόσεων και περιοδικών, της αρχειοθέτησης και ταξινόμησης, της ηλεκτρονικής υποστήριξης, του προσωπικού και των χώρων της. Για παράδειγμα, η πρόσβαση σε ψηφιοποιημένο βιβλιογραφικό υλικό είναι ελλειπέστατη, πολλά δε βιβλία κινδυνεύουν από υγρασία και φθορά, ενώ οι δωρεές προσωπικών βιβλιοθηκών παραμένουν πλήρως ανεκμετάλλευτες. Η ύπαρξη πόρων για τη βελτίωση των συνθηκών αυτών είναι επίσης ελλειψέστατη. Στο τομέα των νέων τεχνολογιών τα πράγματα είναι επίσης τραγικά, όπως π.χ. λόγω έλλειψη ή μη επάρκειας υπολογιστών, έλλειψης Powerpoint για διδασκαλία, ασύρματου διαδικτύου (WiFi) στο χώρο της Σχολής και δυνατοτήτων τηλεδιάσκεψης. Δεν υπάρχει επίσης ειδική συμβουλευτική υπηρεσία για τους φοιτητές. Ειδικά δε στο θέμα των κτιριακών υποδομών και εγκαταστάσεων του Τμήματος, οι σχετικές ελλείψεις είναι τεράστιες και η όλη κατάσταση άθλια (π.χ. έλλειψη θέρμανσης και κλιματισμού, υγρασία, φθορές και καταστροφές, παντελής έλλειψη φύλαξης και συντήρησης, ανεπάρκεια των ηλεκτρολογικών εγκαταστάσεων). Υπάρχει επίσης επείγουσα ανάγκη ανακαίνισης και καταλλήλου εξοπλισμού της αίθουσας τελετών. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρθηκε, οι φοιτητές αναγκάζονται να γράφουν εξετάσεις με γάντια τον χειμώνα λόγω του υπερβολικού κρύου, το κτίριο δε είναι ίσως το μόνο στην Πανεπιστημιούπολη, το οποίο δεν έχει σύνδεση φυσικού αερίου και χρησιμοποιεί ακόμη πετρέλαιο.

RESULTS

- Are administrative and other services adequate and functional?
- How does the Department view the particular results

Όλες αυτές οι σοβαρότατες ελλείψεις στους βασικούς τομείς υποδομών του Τμήματος καθιστούν την λειτουργία του ιδιαίτερα προβληματική. Το Τμήμα επιχειρεί να βελτιώσει την όλη κατάσταση, αλλά αυτό δεν καθίσταται δυνατό για πολλούς και διαφόρους, κυρίως εξωτερικούς, λόγους, οι οποίοι έχουν να κάνουν με την κεντρική διοίκηση του ΕΚΠΑ και τη δομή του όλου Πανεπιστημίου.

IMPROVEMENTS

- Has the Department identified ways and methods to improve the services provided?
- Initiatives undertaken in this direction.

Χρειάζεται συλλογικότερη και συνολικότερη αντιμετώπιση των προβλημάτων αυτών, τα οποία επιδρούν στη λειτουργικότητα της όλης Θεολογικής Σχολής και τα οποία δεν οφείλονται στην ίδια, αλλά αντανακλούν προβληματικές δομές και πρακτικές στο ΕΚΠΑ και στα ελληνικά Πανεπιστήμια γενικότερα.

Collaboration with social, cultural and production organizations

Please, comment on quality, originality and significance of the Department's initiatives.

Υπάρχουν πολλές δραστηριότητες και συνεργασίες στον τομέα αυτό λόγω της σχέσης του Τμήματος με την επίσημη Εκκλησία στην Ελλάδα, τα Πρεσβυγενή Πατριαρχεία, άλλους εκκλησιαστικούς και θρησκευτικούς φορείς (π.χ. το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών), διάφορα κοσμικά όργανα και θεσμούς (π.χ. με μορφωτικά τμήματα ξένων πρεσβειών) καθώς και την ελληνική πολιτεία. Αυτό κρίνεται θετικά, είναι φυσικά επαινετό και πρέπει να συνεχισθεί σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό (π.χ. με έμφαση σε νέες ανάγκες που παρουσιάζονται, όπως στο πεδίο του θρησκευτικού και προσκυνηματικού τουρισμού). Υπάρχουν επίσης πολλά προγράμματα ανταλλαγών (π.χ. στα πλαίσια του Erasmus) και πολλές άλλες διαπανεπιστημιακές συνεργασίες στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, με Ορθόδοξες και άλλες Θεολογικές Σχολές (π.χ. στο Λίβανο ή στην Ελβετία). Το Τμήμα αυτό, όπως και η όλη η Θεολογική Σχολή, δέχεται ένα πλήθος φοιτητών από πολλά μέρη του κόσμου, ιδίως δε από τον ευρύτερο Ορθόδοξο κόσμο και την Χριστιανική Ανατολή. Αυτό συμβάλλει αναμφίβολα στο διεθνή της χαρακτήρα, ο οποίος είναι από τους υψηλότερους σε όλο το ΕΚΠΑ, ενώ παράλληλα φαίνεται ότι επιτελεί σημαντικό εθνικό έργο δια μέσου της προβολής της Ορθοδοξίας και του Ελληνισμού.

Σε πολλές όμως περιπτώσεις πρόκειται πάλι για μεμονωμένες συνεργασίες μελών του Τμήματος με ακαδημαϊκούς, κοινωνικούς, πολιτιστικούς και εκκλησιαστικούς φορείς, οι οποίες συμβαίνουν περισσότερο σε ατομικό επίπεδο, οπότε ελλείπει πάλι η συνολική στρατηγική του Τμήματος στον τομέα αυτό και η εφαρμογή ενός συνολικότερου προγράμματος δράσης. Η εξωστρέφεια του Τμήματος με την καλή έννοια αποτελεί ουσιαστικά σημαντικό στοιχείο για την περαιτέρω καταξίωσή του γενικά, η οποία θα έπρεπε να προσβλέπει εξίσου τόσο προς το εσωτερικό της χώρας όσο και προς το εξωτερικό. Επίσης, όπως προαναφέρθηκε, ελλείπουν παντελώς η τεχνογνωσία και η διοικητική υποστήριξη για το πώς το Τμήμα αυτό θα προσείλκυε χρηματικούς πόρους από διάφορους φορείς, ελληνικούς και διεθνείς, καθώς και από φυσικά πρόσωπα, ειδικά για την εκπόνηση μεγάλων ερευνητικών προγραμμάτων.

E. Strategic Planning, Perspectives for Improvement and Dealing with Potential Inhibiting Factors

For each particular matter, please distinguish between under- and post-graduate level, if necessary.

Please, comment on the Department's:

- Potential inhibiting factors at State, Institutional and Departmental level, and proposals on ways to overcome them.
- Short-, medium- and long-term goals.
- Plan and actions for improvement by the Department/Academic Unit
- Long-term actions proposed by the Department.

Το παρόν Τμήμα ανήκει σε μια κρατική πανεπιστημιακή Θεολογική Σχολή και ως εκ τούτου παρουσιάζει όλα τα ενδημικά συμπτώματα και προβλήματα των ελληνικών Πανεπιστημίων. Ειδικά το ΕΚΠΑ είναι ένας τέρασσιος ακαδημαϊκός οργανισμός με ποικίλα προβλήματα, τα οποία αντανακλώνται σε όλες τις σχολές του, μικρές και μεγάλες. Αναμφίβολα, το εν λόγω Τμήμα επιτελεί σημαντικότερο έργο στην θεολογική επιστήμη και αποστολή καθώς και στην ελληνική κοινωνία γενικότερα σε πλείστους όσους τομείς (π.χ. εκκλησιαστικούς, εθνικούς, πολιτισμικούς), είναι πολύ χρήσιμο και επομένως θα πρέπει να διατηρηθεί ακέραιο στο μέλλον και να ενισχυθεί η λειτουργία του. Αλλά, όπως προαναφέρθηκε, χρειάζονται ορισμένες αναθεωρήσεις και βελτιώσεις. Τα μέλη του Τμήματος οφείλουν να διαμορφώσουν τους στόχους του σαφέστερα, μάλιστα δε σε ευκρινή διαχωρισμό από το Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας. Χρειάζεται επίσης ειλικρινής διάλογος με την πολιτεία σχετικά με τον αριθμό των εισακτέων φοιτητών στο Τμήμα και την μετέπειτα απορρόφηση τους από την αγορά εργασίας. Οι ενδεχόμενες προκλήσεις στο μέλλον μπορούν να οδηγήσουν σε άλλες εξελίξεις, για τις οποίες πρέπει να γίνει συστηματικός σχεδιασμός και εναλλακτικός προγραμματισμός από τώρα· για παράδειγμα, υπάρχει σήμερα πληθώρα ιδρυμάτων που προσφέρουν θεολογική εκπαίδευση στην Ελλάδα σε ανώτατο επίπεδο με αρκετές επικαλύψεις, η οποία ίσως κριθεί υπερβολική στο μέλλον από το Υπουργείο ή άλλους κρατικούς φορείς. Χρειάζεται λοιπόν συστηματικότερη διαμόρφωση των ιδιαίτερων και στρατηγικών πλεονεκτημάτων του Τμήματος και της όλης του πορείας, η οποία θα περιλαμβάνει πολύ περισσότερα στοιχεία από αυτά που αναφέρονται στην Έκθεση Εσωτερικής Αξιολόγησής του (π.χ. την ανάγκη απλής αύξησης μελών ΔΕΠ και νέων γνωστικών αντικειμένων).

F. Final Conclusions and recommendations of the EEC

For each particular matter, please distinguish between under- and post-graduate level, if necessary.

Conclusions and recommendations of the EEC on:

- the development of the Department to this date and its present situation, including explicit comments on good practices and weaknesses identified through the External

Evaluation process and recommendations for improvement

- the Department's readiness and capability to change/improve
- the Department's quality assurance.

Ορισμένες τελικές γενικές παρατηρήσεις από την πλευρά της Επιτροπής Εξωτερικής Αξιολόγησης ειδικά όσον αφορά στο Τμήμα Θεολογίας, αλλά και σε σχέση με το Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας και γενικότερα με τη Θεολογική Σχολή Αθηνών και τη θεολογική πανεπιστημιακή εκπαίδευση ως σύνολο;

1) Με την προϋπόθεση ότι θα συνεχίσουν να υφίστανται δύο διαφορετικά και ισότιμα Τμήματα μέσα στην ίδια Θεολογική Σχολή, θα πρέπει οπωσδήποτε να διαχωρισθούν με καλύτερο και επιτυχέστερο τρόπο οι θεματικές τους, οι αρμοδιότητές τους και ο αντίστοιχος διαφορετικός τους χαρακτήρας σε ένα πλαίσιο συναλληλίας, αρμονικής συνύπαρξης, συνεργασίας και αλληλοσυμπλήρωσης.

2) Αναφορικά με τη λογική της ύπαρξης δύο ξεχωριστών και ισότιμων Τμημάτων μέσα στην ίδια τη Θεολογική Σχολή, τίθεται φυσικά και το θέμα της ενοποίησης τους (με βάση και τα όσα προαναφέρθηκαν), το οποίο συζητήθηκε με τα μέλη ΔΕΠ του Τμήματος, τα οποία εξέφρασαν διαφορετικές απόψεις επί του θέματος, δηλαδή τόσο υπέρ όσο και κατά μιας τέτοιας ενοποίησης. Η εντύπωση που αποκομίζει κανείς άλλωστε, έστω και ο μη ειδικός γνώστης του χώρου, από την υπάρχουσα κατάσταση είναι ότι τα δύο Τμήματα επιτελούν εν πολλοίς παρόμοιο ή και το ίδιο έργο, δεδομένου ότι και τα δύο αποσκοπούν πρωτίστως στην εκπαίδευση θεολόγων καθηγητών, οι οποίοι πρόκειται να διορισθούν αργότερα στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Επίσης, για διάφορους λόγους υφίσταται σήμερα μια εμφανής δυσαναλογία στα δύο Τμήματα, με το Τμήμα Θεολογίας να παρουσιάζει μεγαλύτερη θεματική ευρύτητα και αριθμό διδασκόντων συνολικά απ' ό,τι το Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας, με αποτέλεσμα να φαίνεται το δεύτερο πολύ πιο περιορισμένο από το πρώτο. Επίσης, τα τελευταία χρόνια υπήρξαν αρκετές μετακινήσεις μελών ΔΕΠ από το Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας προς το Τμήμα Θεολογίας, γεγονός που επίσης έχει άμεση επίδραση στην εικόνα των δύο Τμημάτων, τα οποία δεν θα μπορούσαν επομένως να θεωρηθούν ότι είναι – τουλάχιστον υπό την παρούσα μορφή – *de facto* ισότιμα και ισοδύναμα. Επιπλέον, παλαιότερα υπήρχε μία ενιαία Θεολογική Σχολή όσο αφορά στο διδακτικό προσωπικό, παρά την ύπαρξη δύο Τμημάτων. Ως γνωστόν, ο διαχωρισμός τους επήλθε από εξωτερικούς παράγοντες το 1982 με το σχετικό Νόμο/Πλαίσιο 1268, ο οποίος προέβλεπε την δυνατότητα λειτουργίας μιας αυτόνομης Σχολής μόνο μέσω της ύπαρξης δύο ξεχωριστών τμημάτων στους κόλπους της. Δεν γνωρίζουμε προς το παρόν εάν θα συμβούν διάφορες άλλες εξελίξεις στη Θεολογική Σχολή ή στα ελληνικά Πανεπιστήμια γενικότερα (π.χ. κατάργηση των τμημάτων και δημιουργία μόνο κατευθύνσεων ή προγραμμάτων σπουδών). Σε κάθε περίπτωση, το θέμα της ενοποίησης των δύο Τμημάτων (π.χ. σε μία μονοτμηματική Σχολή) οφείλει να συζητηθεί και να αναζητηθεί εάν πιθανώς υπάρχει κάποια καλύτερη λύση και δη προς όφελος της Θεολογικής Σχολής και Επιστήμης συνολικότερα. Αυτό βεβαίως δεν είναι απολύτως αναγκαίο εάν τα δύο τμήματα όντως καταφέρουν και διαχωρίσουν τα θεματικά τους ενδιαφέροντα και τις αρμοδιότητές τους με περισσότερο καθαρό και σαφή τρόπο, πράγμα το οποίο προς το παρόν δεν συμβαίνει. Μία ενδεχόμενη πάντως

συνένωση των δύο Τμημάτων δεν θα πρέπει ποτέ να οδηγήσει στην απώλεια της αυτονομίας της Θεολογικής Σχολής, η οποία θα πρέπει να παραμείνει υπό οιαδήποτε μορφή, δομή και συγκρότηση ανεξάρτητη και να μην υπαχθεί σε κάποια άλλη Σχολή ή σε κάποιο ευρύτερο ακαδημαϊκό μόρφωμα. Ο συγκεκριμένος τρόπος με τον οποίο θα γίνει βεβαίως η ενδεχόμενη ενοποίηση των δύο Τμημάτων θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει ισότιμα και τα δύο και θα πρέπει να καλύπτει όλα τα γνωστικά αντικείμενα έρευνας και διδασκαλίας τους συνολικά και χωρίς απώλειες.

3) Η Επιτροπή Εξωτερικής Αξιολόγησης δεν συμφωνεί με την μετατροπή κάποιου Τμήματος της Θεολογικής Σχολής σε θρησκευολογικό για τους ακόλουθους λόγους: Κατ' αρχάς, η θρησκευολογία ως ειδικό γνωστικό αντικείμενο υπάρχει και εντάσσεται πολύ σωστά ήδη μέσα στο Πρόγραμμα Σπουδών και των δύο τμημάτων, αν και με διαφορετικό τρόπο. Η παρουσία διαφόρων θρησκευολογικών μαθημάτων εντός της Θεολογικής Σχολής γενικά κρίνεται ως απολύτως αναγκαία, μάλιστα δε χρήζει περαιτέρω ενίσχυσης και διεύρυνσης, δεδομένου ότι ορισμένοι βασικοί τομείς (π.χ. για το Ισλάμ) δεν διδάσκονται από ειδικούς επιστήμονες, οι οποίοι χρειάζονται να προσληφθούν. Η ύπαρξη τέτοιων θρησκευολογικών μαθημάτων στο εν λόγω Τμήμα και γενικότερα στη Θεολογική Σχολή δεν αποτελεί ελληνική ιδιαιτερότητα, αλλά απαντάνται με διάφορες μορφές διεθνώς. Η ενδεχόμενη μετατροπή λοιπόν ενός εκ των δύο Τμημάτων σε θρησκευολογικό θα συνεπαγόταν ριζικές αλλαγές στον τομέα της Ορθόδοξης θεολογικής εκπαίδευσης στη χώρα μας με πολλές προεκτάσεις και μακροπρόθεσμες επιπτώσεις (π.χ. στο μάθημα των θρησκευτικών, το οποίο ενδεχομένως να αποκτούσε διαφορετικό και εν προκειμένω θρησκευολογικό χαρακτήρα, πράγμα που ήδη συζητείται από πολλούς μη θρησκευτικούς φορείς σε διάφορα πλαίσια σήμερα). Είναι επομένως απολύτως αναγκαίο να διατηρηθεί ο ιδιάζων ακραιφνής Ορθόδοξος θεολογικός χαρακτήρας του Τμήματος και της Σχολής συνολικότερα και να συνεχισθεί η διδασκαλία θρησκευολογικών μαθημάτων στα πλαίσια αυτά, ει δυνατόν δε με συστηματικότερο τρόπο. Από την άλλη πλευρά, η επιτροπή αξιολόγησης πιστεύει στην αναγκαιότητα και προτείνει την ίδρυση κάποιου ανεξαρτήτου από την Ορθόδοξη Θεολογία Θρησκευολογικού Τμήματος σε κάποια άλλη σχολή ή σε κάποιο άλλο ακαδημαϊκό πλαίσιο, σύμφωνα μάλιστα με τις διεθνείς πρακτικές και προδιαγραφές στον τομέα αυτό. Θα πρόκειται για μια παράλληλη συνύπαρξη της θρησκευολογίας τόσο σε Ορθόδοξο θεολογικό όσο και σε διαφορετικό, μη ομολογιακό πλαίσιο, η οποία θα δημιουργήσει τον απαραίτητο πλουραλισμό μεθόδων και απόψεων στον ευρύτερο αυτόν χώρο και η οποία θα αποβεί σίγουρα πρὸς όφελος της γενικότερης επιστημονικής μελέτης των θρησκειών και της διδασκαλίας τους στην Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Σημαντικό είναι εν προκειμένω να επικρατήσουν και στην ελληνική ακαδημαϊκή κοινότητα πρακτικές και παραδόσεις, οι οποίες έχουν ήδη παγιωθεί εδώ και πολλές δεκαετίες στο εξωτερικό (Δυτική Ευρώπη, ΗΠΑ κ.α.), ασχέτως αν αυτές υφίστανται με διαφορετικές κατά τόπους μορφές και ιδιαιτερότητες. Σημειωτέον δε, τέλος, ότι η ίδρυση κάποιου ανεξαρτήτου Θρησκευολογικού Τμήματος εκτός Θεολογικής Σχολής θα πρέπει να γίνει σε ιδεολογικά ουδέτερη βάση, χωρίς να αποσκοπεί στην αποδυνάμωση ή στην περιθωριοποίηση της επιστημονικής έρευνας και διδασκαλίας εντός της Θεολογικής Σχολής.

4) Η Επιτροπή Εξωτερικής Αξιολόγησης επιθυμεί να τονίσει ότι χωρίς ριζική και ουσιαστική αντιμετώπιση από την πολιτεία των διαφόρων προβλημάτων στο Τμήμα και στη Θεολογική Σχολή γενικότερα δεν είναι δυνατή η όποια βελτίωση της λειτουργίας του και η εκπλήρωση της αποστολής του. Για παράδειγμα, είναι τελείως απαράδεκτο και αδιανόητο να υπάρχουν οι προαναφερθείσες πάμπολλες ελλείψεις υποδομών σε μία ευρωπαϊκή χώρα στις αρχές του 21ου αιώνα, οι οποίες παραπέμπουν βασικά εν πολλοίς σε καταστάσεις υπανάπτυξης. Επίσης, οι ελλείψεις στο διδακτικό προσωπικό σε σχέση και με τον υπερβολικά μεγάλο αριθμό φοιτητών, τόσο στο Τμήμα όσο και στη Σχολή γενικότερα, οδηγούν σε δυσαναλογίες και σοβαρά προβλήματα, τα οποία επηρεάζουν άμεσα όχι μόνο τη λειτουργία, αλλά και το κύρος τους. Πρόκειται για θέματα που αφορούν βεβαίως στα ελληνικά Πανεπιστήμια γενικότερα, τα οποία μόνο με ριζικές αποφάσεις από την πλευρά της πολιτείας θα μπορούσαν να αντιμετωπισθούν, έστω και μακροπρόθεσμα.

5) Στο επίπεδο στρατηγικής, η Θεολογική Σχολή συνολικά έχει κάποια σημαντικά συγκριτικά πλεονεκτήματα σε σχέση με τις περισσότερες Θεολογικές Σχολές του κόσμου. Αυτό έχει να κάνει με το γεγονός ότι η ελληνική καθομιλουμένη γλώσσα αποτελεί μετεξέλιξη της αρχαίας ελληνικής, η οποία είναι η γλώσσα της Βίβλου (Ο΄, Καινή Διαθήκη, πρώιμος Χριστιανισμός), καθώς επίσης και των Ελληνόφωνων Πατέρων της Εκκλησίας και του Βυζαντίου. Η πρόσβαση στις ελληνόγλωσσες πηγές που έχουν οι Έλληνες είναι λοιπόν μοναδική και συχνά αξιολύπητη σε διεθνές επίπεδο (έστω και αν αυτό δεν ομολογείται πάντοτε ανοικτά). Επιπλέον, η Αθήνα τυγχάνει να είναι η πόλη που επισκέφθηκε ο Απόστολος Παύλος και βασική κοιτίδα του αρχαίου κλασικού, ελληνοιστικού και ελληνορωμαϊκού πολιτισμού. Για τους λόγους αυτούς, η Θεολογική Σχολή Αθηνών αποτελεί δυνάμει βασικό προορισμό καθηγητών, ερευνητών και φοιτητών παγκοσμίως, οι οποίοι θα ενδιαφέρονταν να καταρτιστούν σε ο,τιδήποτε έχει σχέση με την ελληνόγλωσση θεολογική κληρονομιά (αρχαιολογία, χειρόγραφα, Βίβλος, πατερική θεολογία, ελληνική γλώσσα στις διάφορες μορφές και εκδοχές της, εκκλησιαστική ιστορία, ιστορία δογμάτων κ.ο.κ.). Μέχρι στιγμής, η Σχολή δεν έχει καταφέρει να γίνει ενεργεία προορισμός πολλών τέτοιων κατηγοριών καθηγητών, ερευνητών και φοιτητών. Τούτο οφείλεται αφ΄ ενός μεν στις πολλές ελλείψεις των υποδομών, αφ΄ ετέρου δε στο ότι δεν έχει αναπτυχθεί κάποιο συστηματικό ενδιαφέρον και ανάλογη στρατηγική στον τομέα αυτό. Βεβαίως, πολλά από τα μέλη ΔΕΠ και των δύο Τμημάτων ασχολούνται περισσότερο με τις διορθόδοξες, διομολογιακές και σπανιότερα με τις διαθρησκειακές επαφές, αλλά παραμελούν με τον τρόπο αυτό τα θεμελιώδη εγγενή πλεονεκτήματα της Σχολής και τη διεθνή αναγνωρισμότητά της δια μέσου των ιδιαζόντων χαρακτηριστικών της. Επομένως, κρίνεται αναγκαίο να επωφεληθεί η Σχολή από συστηματικά από το κεφάλαιο αυτό και να διαμορφωθεί ανάλογη στρατηγική στο μέλλον. Για παράδειγμα, η προσέγγιση σοβαρών καθηγητών, ερευνητών, αλλά και φοιτητών όχι μόνο από τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και της Μέσης Ανατολής, αλλά και από τις προηγμένες επιστημονικά χώρες του υπολοίπου κόσμου θα μπορούσε να αποτελέσει στόχο της Θεολογικής Σχολής γενικά με τη αξιοποίηση των προαναφερθέντων συγκριτικών πλεονεκτημάτων. Εν όψει δε της δημιουργίας νέων Ορθοδόξων Θεολογικών Σχολών σε χώρες του πρώην Ανατολικού Συνασπισμού και της αύξησης του σχετικού συναγωνισμού στον τομέα της θεολογικής εκπαίδευσης, καλό θα ήταν να αναζητήσει η Θεολογική Σχολή Αθηνών τα στοιχεία, τα οποία κατέχει με ιδιαίτερα τρόπο και τα οποία θα της

έδιναν τα ανάλογα συγκριτικά πλεονεκτήματα διεθνώς, γεγονός που θα έχει ευεργετικές επιδράσεις γενικότερα.

6) Τέλος, ειδικά για το Τμήμα Θεολογίας, αυτό οφείλει να παραμείνει τόσο σήμερα όσο και στο μέλλον πιστό στην εξέχουσα ιστορία του και στην σχετική ευθύνη, την οποία κληρονόμησε στα πλαίσια της Ορθόδοξης Θεολογίας στο ΕΚΠΑ. Συγκεκριμένα, το εν λόγω Τμήμα είχε παλαιότερα στις τάξεις του προσωπικότητες διεθνούς εμβέλειας και κύρους στον ευρύτερο θεολογικό και εκκλησιαστικό χώρο, οι οποίες έχουν αφήσει το στίγμα τους στην όλη του ιστορική πορεία και ανέλιξη. Ειδικότερα, μπορεί να καταβληθεί προσπάθεια διεύρυνσης του διδακτικού προσωπικού του Τμήματος με επιπλέον κατάλληλα πρόσωπα από την Ελλάδα ή το εξωτερικό σήμερα, τα οποία δεν έχουν ακόμη ενταχθεί στην ελληνική πανεπιστημιακή θεολογική κοινότητα και τα οποία θα μπορούσαν να συμβάλλουν περαιτέρω στην ανύψωση του επιπέδου σπουδών και του κύρους του Τμήματος. Το ίδιο θα μπορούσε να γίνει διά μέσου στενότερης συνεργασίας με άλλους εξωπανεπιστημιακούς θεολογικούς φορείς στην Ελλάδα σήμερα, οι οποίοι χαίρουν διεθνούς κύρους σήμερα. Υπάρχουν επίσης συγκεκριμένοι θεολογικοί τομείς, οι οποίοι θα μπορούσαν να αναπτυχθούν εκ νέου στο Τμήμα. Για παράδειγμα, η Ιεραποστολική, η οποία έχει μακρά παράδοση στην Θεολογική Σχολή Αθηνών και η οποία θα μπορούσε να συνδυασθεί σήμερα κάλλιστα με την έρευνα της διαμόρφωσης ενός «παγκοσμιοποιημένου Χριστιανισμού» (Global Christianity) ή με τις θρησκευσιολογικές σπουδές, όπως γίνεται άλλωστε διεθνώς σε πολλές περιπτώσεις.

The Members of the Committee

Name and Surname	Signature
1.	_____
2.	_____
3.	_____
4.	_____
5.	_____